
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства. Учень зберігає багато дитячих якостей: легковажність, довірливість, погляд на дорослого знизу вгору. Але він уже починає втрачати дитячу безпосередність у поведінці, у нього з'являється інша логіка мислення.

Відомий дитячий педіатр Б. Спок пише: «Після 6 років дитина продовжує глибоко любити своїх батьків, але намагається цього не показувати. Їй не подобається, коли її цілують, принаймні в присутності інших людей. Дитина прохолодно ставиться до інших людей, крім тих, кого вона вважає «видатними людьми». Вона не хоче, щоб її любили як власність. Вона набуває почуття власної гідності й хоче, щоб її поважали. Дитина прагне позбавитися залежності від батьків, при цьому вона найчастіше звертається за ідеями та знаннями до дорослих людей поза сім'єю, яким вона довіряє... Те, чого навчали її батьки, не забудьте, ще й більш від того, їхні принципи добра та зла так глибоко засіли в неї в душі, що вона вважає їх своїми ідеями. Але дитина сердиться, коли батьки нагадують їй, що вона повинна робити, тому що сама знає та хоче, щоб її вважали свідомою».

Навчання для молодшого школяра — значуща діяльність. У школі він набуває не тільки знань і вмінь, але й певного соціального статусу. Змінюються інтереси, цінності дитини, весь устрій її життя.

Однак треба брати до уваги, що підвищення працездатності має відносний характер, і в цілому для дітей залишається характерною висока втомлюваність, їхня працездатність зазвичай різко падає через 25—30 хвилин уроку та після другого уроку. Діти дуже втомлюються, якщо вони відвідують

групу продовженого дня, а також у разі підвищеної емоційної насиченості уроків та заходів.

У цей період дитина потроху залишає світ ілюзій, у якому вона жила раніше. Ляльки, солдатика втрачають колишню чарівність. Власні перетворення то у вершника, то в лікаря або будівельника вже не захоплюють повністю. Дитина прагне до реального життя. Вона вже не містик і мрійник. Вона реаліст.

Дитину цікавить також те, чого може не бути у її власному досвіді. Інші країни, народи та їхня діяльність достатньо сильно привертають увагу школяра. Відбувається значне розширення розумового кругозору. Саме в цьому віці з'являється жага мандрів, що виявляється іноді в таких формах, як схильність до бродяжництва, втеча з дому тощо.

Безпосередність дитячих реакцій та бажання нових вражень у цьому віці бувають найпомітнішими в позашкільному середовищі. У ситуаціях, де діти почуваються достатньо невимушено, вони майже мимохіть задовольняють свою допитливість: підбігають ближче до того, що їх цікавить, намагаються все, що тільки можливо, випробувати самі.

Поява широких реалістичних інтересів примушує дитину звертати увагу також на переживання людей навколо, розуміти їх об'єктивно, не оцінювати їх із погляду лише того значення, яке вони мають для неї в цю мить. Дитина починає розуміти чуже страждання саме як страждання, як неприємне переживання цієї людини (наприклад, свого товариша чи мами), а не тільки як джерело незручностей для себе.

Молодший школяр може співчувати чужому горю, відчувати жалість до хворої тварини, бути готовим віддати іншому щось дороге для нього самого. Він може кинутися на допомогу товаришеві попри погрози старших дітей. І разом із тим у схожих ситуаціях він може не виявити цих почуттів, а, навпаки, посміятися з невдачі товариша, не відчувати жалості, поставитися з байдужістю до нещастя і т. ін.

Подібна нестійкість морального обличчя молодшого школяра, яка виражається в непостійному ставленні до тих самих подій, пов'язана з тим, що моральні положення, які визна-

чають вчинки дитини, не мають ще достатньо узагальненого характеру й ще неповною мірою стали стійким надбанням її свідомості.

Водночас безпосереднє переживання дитини підказує їй, що є гарним, що поганим. Тому, роблячи недозволені вчинки, вона відчуває сором, каяття, іноді страх.

Важливо відзначити велику різницю в психічному складі малюка, який уперше ступив на поріг школи, та учня, що стоїть на межі 4 та 5 класів. Але попри всі відмінності між першокласником та випускником початкової школи можна достатньо чітко виділити найхарактерніше.

Молодший школяр повинен виконувати низку відповідальних шкільних обов'язків, що зумовлює відповідні оцінки вчителя, класного колективу, ті чи інші реакції домашніх. Усе це викликає в дитини певні переживання: задоволення, радість від схвалення, обурення, незадоволення собою, переживання своїх вад порівняно з товаришами і т. ін.

Невдачі під час виконання завдань можуть породити в деяких дітей почуття роздратування щодо людей довкола, недоброчливість, заздрість до товаришів, які заслужили схвалення, можуть навіть викликати бажання нашкодити вчителю чи класу.

Але якщо такі невдачі не мають тривалого характеру й дитина не цурається колективу, то вони зазвичай приводять до виникнення гострого бажання посісти в класі та вдома гідне місце, викликають прагнення вчитися краще, щоб досягти успіху. У цьому разі робота над навчальними завданнями стає основою таких переживань, як хвилювання, невпевненість у собі, радість від досягнень, занепокоєння з приводу майбутніх успіхів, заспокоєння після вдалого виконання завдання і т. ін.

Саме небайдуже ставлення до успіху або невдачі пояснює той стан хвилювання, який зазвичай відчуває маленький школяр під час виконання письмової контрольної роботи або опитування.

У молодшому шкільному віці емоційна поведінка набуває нових якостей: дитина починає стриманіше виражати свої

емоції: незадоволення, роздратування, заздрість,— коли перебуває в класі, тому що нестриманість у виявленні почуттів викликає зауваження.

Здатність володіти своїми почуттями розвивається з року в рік. Наприклад, свій гнів та роздратування молодший школяр починає виявляти не стільки в моторній формі (він не б'ється, не вихоплює щось із рук), скільки словесно (дражниться, грубіянить). Переживання злості та сорому прихованіші, але все ж таки вони є достатньо очевидними для оточення.

Формування виразного мовлення та міміки супроводжує розвиток здатності співчувати. Рівень цього співчуття різний у першокласників та учнів 4 класу. Роздивившись ілюстрації людей, у яких чітко виражені емоції, діти 7 років правильно класифікують гнів; натомість страх і жах правильно визначають лише діти 9—10 років. У перші шкільні роки в дитини інтенсивно розвиваються моральні почуття: товариськості, відповідальності за клас, співчуття до горя довколишніх.

Переживання таких почуттів є дуже важливим: дитині легше поводитися відповідно до тих норм, які прищеплюють їй дорослі.

Почуття як мотиви поведінки молодшого школяра посідають значне місце в його житті. Стають більш дійовими та виявляються в різноманітних формах мотиви поведінки на основі позитивних переживань (співчуття, прихильність). Прагнення, пов'язані з переживаннями співчуття, дружнелюбності, виявляються тоді, коли школярі беруть участь у справах, спрямованих на спільне благо: збирають макулатуру, саджають дерева, прикрашають вулиці. Під час таких дій моральні почуття розвиваються та поглиблюються, перетворюються в дійову силу, що надихає на гарний вчинок. Але все це відбувається за однієї умови: якщо добрі та корисні справи пов'язані із жвавим емоційним відгуком дитини.

Діти молодшого шкільного віку часто відчувають страх перед злим собакою, змією, їм інколи сняться сни, що лякають. Але в учнів з'являються нові джерела появи страхів. Для них набувають великого значення стосунки з колективом класу, думка дорослих. У зв'язку з цим дитина може від-

чувати страх перед тим, що здаватиметься смішною, боягузливою та ін.

Емоційний світ молодшого школяра вельми різноманітний: ці хвилювання, пов'язані зі спортивними іграми, образа чи радість, які виникають у спілкуванні з однолітками, моральні переживання, викликані добротою чи несправедливістю людей довкола.

Глибоке враження можуть справити на дітей вірші та оповідання, особливо якщо їх виразно прочитано, фільми й театральні вистави, пісні та музичні п'єси. Почуття жалості, співчуття, гніву, хвилювання за долю героїв є дуже виразними.

Дитина 9—10 років у своїх фантазіях «домальовує» окремі картини з життя улюбленого героя. Враження від художніх творів, які глибоко торкаються її почуттів, можуть виявлятися у малюнках, переказуванні прочитаного, почутого, побаченого.

У молодшому шкільному віці діти починають краще усвідомлювати моральні вимоги до дій і поведінки людей; у них виникають добрі прагнення: допомогти хворій, старій людині, пожаліти хвору тварину, віддати іншому свою іграшку, книжку. Дорослим обов'язково треба зважати на особливості розвитку моральних почуттів, заохочувати моральні поривання дітей.